

TALLOZÁS

A társadalmi szerkezet homogenizálódása

(Lupta de clasă, 1970. 2.)

A szocialista rendszerben a demokrácia fejlődése és tökéletesedése a baráti társadalmi osztályok és rétegek érdekazonosságán alapszik, és ama feltételtől függetlenül megy végbe, hogy az egész dolgozó nép törekvéseit képviselő munkásosztály a társadalom vezető osztálya — állapítják meg tanulmányukban Ioana Anghel-Savonea és Cornelia Costache. Hazánk társadalmi-történelmi tapasztalata igazolta, hogy szerves kapcsolat van a társadalmi szerkezet és a demokrácia, ez utóbbi és a társadalmi szerkezet dinamikája között, ami a nép szocialista egysége megteremtésének, homogenizálódásának objektív irányzatát tükrözi. E szocialista egység megteremtése és megszilárdítása, a társadalmi szerkezetben végbemenő mély változások egész sor elméleti és gyakorlati problémát vetnek fel. Megoldásuk szorosan összefügg a párt programjában előirányzott szocialista társadalomépítési feladatok megoldásával.

A mai Románia társadalmi szerkezete a szocialista építés folyamatában alakult ki — mutatnak rá a szerzők. A termelőeszközök feletti magántulajdon megszüntetésével az alárendeltek és kizsákmányoltak az anyagi meg szellemi javak termelőivé és szervezőivé váltak. Noha a termelőeszközökre vonatkozó tulajdonviszony tekintetében létrejött az osztályok és társadalmi rétegek egyenjogúsága, a szocializmusban még fennmaradtak bizonyos egyenlőtlenségek az emberek munka- és életkörülményeit illetően. Ezeket az egyenlőtlenségeket magyarázza például a falvak viszonylagos elmaradottsága a városokhoz képest, a termelőerők elégtelen fejlettsége. Egy ideig még számolni kell a munkásosztály és a parasztság között levő lényeges különbségekkel. Egyébként az osztálykülönbségeken kívül még vannak bizonyos társadalmi különbségek általában a városi és falusi lakosság között (figyelembe veendő, hogy a falvakon nemcsak parasztok, hanem munkások, értelmiségiek és tisztviselők is laktak). Különbségek vannak továbbá a fizikai és szellemi munkát végzők között.

E különbségek és egyenlőtlenségek azonban nem változtatnak azon a té-

nyen, hogy Románia jelenlegi társadalmi szerkezete szilárd alapot jelent a struktúra további dinamikus és sajátosan szocialista fejlődése, a társadalmi, politikai, ideológiai, erkölcsi és kulturális egybeötöződés számára. Ilyen átalakulások mennek végbe elsősorban a szövetkezeti tulajdon fokozódó társadalmiasulása, valamint a parasztságnak a munkásosztályhoz való közeledése alapján (a szövetség megszilárdulása, a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő jelentős részének az iparba áramlása, az életmód fokozatos közeledése). Figyelembe veendő még itt az értelmiségiek számszerű gyarapodása, továbbá az is, hogy a szellemi dolgozók származásuk szerint a legkülönfélébb társadalmi kategóriákhoz tartoznak. A homogenizálódás folyamatát kedvezően befolyásolja az összes tevékenységi szférában megnövekedett intellektuális igény-szint, az egész nép kiszélesedett kulturális látóköre.

A társadalmi szerkezet egyöntetűvé válásának jelenségeit a szerzők statisztikailag is szemléltetik. Így például az 1966-os népszámlálás adatai szerint az ország 19 103 000 főnyi lakosságának 40%-a a munkás kategóriába tartozott, 38,5%-a szövetkezeti paraszt, 12,30%-a értelmiségi és tisztviselő volt, 2,2%-a pedig szövetkezeti kisiparos. 996 000-re rúgott az egyéni gazdálkodást folytató parasztok száma, körülbelül 176 000-re a magánkisiparosoké. Megközelítőleg 146 000 személy más foglalkozást űzött. Következésképpen a szocialista Románia jelenleg több mint húszmilliósi lakossága munkásokból, parasztokból, értelmiségiekből, kisiparosokból, vagyis — jelentéktelen kivételektől eltekintve — dolgozókból áll.

Adatok Brassai Sámuel népnevelő tevékenységéhez

(Nyelv- és Irodalomtudományi
Közlemények, XIII. 2.)

Az 1848 előtti évtizedekben alakult iskolai olvasótársulatok, városi kaszinók, társalkodó egyletek történetével és irodalomtörténeti, művelődéstörténeti jelentőségével kapcsolatban jelentős mennyiségű tanulmány, kisebb közlemény, adatközlés jelent meg; a vidéki értelmiségiek — „egy-egy felvilágosult, a kollégiumi önképzőkörök iskoláján átment fiatal tanító, pap vagy községi jegyző” — által a falusi lakosság körében szervezett olvasókörök történetét, jelentőségét tárgyaló munkák azonban hiányoznak. Most „az egész falusi olvasóköri mozgalomról, annak előzményeiről, sorsáról és tágabb összefüggéseiről valamivel pontosabb és

árnyaltabb képet" kapunk Antal Árpád tanulmányában (*A falusi lakosság olvasókörrei a reformkorban*).

A mozgalom megszületésében nagy szerepe volt Bölöni Farkas Sándor beszédének a kolozsvári Kaszinó 1833. augusztus 11-i közgyűlésén, amelyben többek között egy „valódi néplap” tervét is körvonalazta. „A Vasárnapi Újság, mely Brassai Sámuel szerkesztésében hamarosan meg is jelenik, kezdetől fogva derekasan megfelelt a Bölöni Farkas előterjesztésében körvonalazott népnevelői programnak... józan körültekintéssel és átgondoltsággal szerkeszti lapját, természetesen kerítve sort azokra a kérdésekre, amelyeket be akar lopni egyszerű olvasóinak tudatába... közleményeiben hosszasan elmélkedik a falusi iskolákról, gyakorlati szellemű, a nép igényeit és követelményeit nagyobb mértékben figyelembe vevő oktatást sürget, majd a félnalfabetizmus ellen indít hadjáratot, igen vonzó, az egyszerű emberek számára hozzáférhető formában fejtegetve a rendszeres olvasás hasznosságát.”

1837–1838-ban a Székelykeresztúr környéki helységekben kerül sor „paraszti olvasótársulat” létesítésére: Etéden, Kardácson, Alsósímenfalván, Tordátfalván és Medeséren. Néhány hónap alatt öt paraszti olvasótársulat születik — írja a tanulmány szerzője —, s mindezekről értesülünk Brassai néplapjából. A meglepő egyidejűség s a falvak közelsége kétséget kizáróan bizonyítja, hogy „nem elszigetelt, egymástól független jelenséggel, hanem valami olyasmivel van dolgunk, ami ezen a vidéken kezd mozgalommá terebélyesedni... A reformkori falu életében merész, soha nem volt úttörő vállalkozást látok bennük, melyek elsőként próbálnak szervezett keretet biztosítani a dolgozó parasztság szellemi igényeinek”.

A *Vasárnapi Újság*ban nyomon követhető a szerkesztő népnevelő és szervező munkája: „előbb a társulat eszméjét, az olvasás szükségességét fejtegeti, majd... gyakorlati útmutatásokat ad a népi olvasótársulatok szervezésére.”

Sajnos, a főkormányzásoknak az olvasókörökről 1838-ban a császári udvarhoz felterjesztett jelentése következtében a megszigorító intézkedések egy ígéretes mozgalom felszámolásához vezettek.

Ideológiai szembesítés a cselekvéseméletben

(*Contemporanul*, 1970. 8.)

A politikai mozzanat fontos eleme a marxista gyakorlatelméletnek. Marin Trăistaru szerint Marx már a korai művek-

ben is a politikai cselekvés elsődlegeségét hangoztatta a politikai eszmerendszerekkel szemben. A meghatározó tényező kiemelése a marxizmus klasszikusainál semmiképpen sem jelentette a megismerés, a gyakorlat tudatos előkészítésének lebecsülését. A gyakorlat — és így a politikai gyakorlat is — feltételezi a cselekvés objektív feltételeinek fogalmi elemzését. A társadalmi törvények ismeretére támaszkodó tudományok ideológia általában növeli a cselekvés hatékonyságát, és felgyorsítja a fejlődési folyamatot. Ennek ellenére a gyökeres társadalmi átalakulás csak az emberek sokoldalú gyakorlati tevékenységének eredménye lehet.

Az elméleti modell és a praxis összefüggését és jellegét mindig a konkrét történelmi körülmények határozzák meg. A fogyasztói társadalomban a demokratikus szabadságjogok — még ott is, ahol az alkotmány szentesíti őket — egyre formálisabbá váltak. A néptömeg — mely a szerző szerint ma is a történelem legfőbb szubjektuma — nem vesz részt a politikai élet és a gazdaság irányításában. A fejlett kapitalista országokban az alapvető ellentmondást súlyosbította az, hogy a tudományos-műszaki forradalom meggyorsította a tőkekoncentrációt, a termelőerők fejlődése viszont nem vont maga után a többi társadalmi viszony megváltozását. Sajátos módon alakult az ember helyzete is. Az anyagi bőség ellenére az elidegenedés ma sokkal nyomatékosabban jelentkezik, mint a tőkés társadalom előző szakaszaiban: az ember legfőbb értéke az, hogy fogyasztó, sőt, csak vásárló. A tudat-manipuláció ezt a helyzetet „megnyugtató” látszatokkal fedi és elviselhetővé teszi, ami még inkább súlyosbítja az elembertelenedés folyamatát, állapítja meg a tanulmány szerzője.

Trăistaru néhány polgári szerző — Marcuse, Duverger és Ricoeur — személyét méltatja mint olyanokét, akik szembe fordultak a fogyasztói társadalom torzulásaival, és próbálják megtörni a manipuláció következményét: a politikai és ideológiai közömbösséget. Erdemeik elismerése mellett rámutat tévedéseik forrására is: a tudományos-műszaki forradalmat a társadalmi fejlődés kizárólagos tényezőjének tekintik, és főként ezért nem látják az alapvető különbséget a szocialista és a kapitalista viszonyok között.

A cikk befejező részében a szerző a szocialista demokrácia jelentőségével foglalkozik. Hazai példákra hivatkozva bizonyítja, hogy a szocialista demokrácia a társadalmi viszonyok humanizálásának és a fejlődési folyamat gyorsításának fontos politikai eszköze.

Arany János és George Coşbuc életpályájának, költészetének hasonlósága

(*Filológiai Közöny, XV. 1—4.*)

Az MTA Modern Filológiai Bizottsága és az Irodalomtörténeti Társaság világirodalmi folyóirata (a 60 éves Kardos Tibort köszöntő) ünnepi számában Pálffy Endre írt figyelmet érdemlő tanulmányt Arany és Coşbuc eszmei rokonságáról. A szerző a román és a magyar szakirodalom széles körű áttekintésével és felhasználásával meggyőzően bizonyítja tételét.

Arany költészetének hatása Coşbucra hitelt érdemlően nem mutatható ki, elismert viszont Coşbuc rajongása Petőfi iránt. Ennek ellenére — írja Pálffy — Coşbuc mégis Arannyal tart eszmei rokonságot, s kimutatja életük és költészetük közös vonásait, hasonlóságait, illetve párhuzamosságait, de hadd idézzük a szerzőnek erre vonatkozó néhány megállapítását: „Ismeretes, hogy Aranyra valószínűleg hatással volt Erdélyi János kritikus és népköltési gyűjtő 1842-ben tartott előadása, amelyben kora írót arra szólította fel, hogy tanuljanak a néptől, mértsék témájukat a nép életéből. Hasonló indítékokkal szolgált Coşbuc számára a kolozsvári egyetem tanára, Grigore Silaşi, aki például állította kortársai elé a román nép életét, hagyományait, költészetét. Az ő hatása alatt fedezi fel Coşbuc a román folklór kincseit, a népszokásokban rejlő költőiséget, a népi gondolkodásban, szólásokban, közmondásokban felbukkanó bölcsesség gazdag példatárát.”

Pálffy szerint Arany és Coşbuc balladáinak közös jellemvonása a lélektani mozzanatok mélyreható elemzése, a komor, tragikus színezet, a szerkezet világossága, a sűrített cselekmény, a nyelvezet helyenkénti archaizmusa.

Mindkettőjüket egyformán igazolja a költészet szorosan vett szakmaisága, s erről szóló írásaikból ma is sok tanulmányt vonhatunk le.

A humanizmus mint közvetítőerő

(*Internationale Dialog Zeitschrift, 1970. 1.*)

Harmadik éve folyik a „dialogus” e lap hasábjain marxisták és hívő keresztények között. A XX. század történelme szolgál néhány olyan példával, amikor a kommunisták meg a hívők — világszemléletüktől és hitvallásuktól függetlenül — a közös harcot választották, mert cél-

jaik — az ország felszabadítása, a fasizmus megdöntése — egybeestek.

Az említett vita főként a következő két kérdéskomplexumot igyekszik tisztázni: mi lehet a két ideológia közötti tartós közvetítőerő, és az együttműködés milyen formája valósítható meg a marxisták, az ateista humanisták és a hívő keresztények között.

A ljubljana Zdenko Roter az első kérdésoporthoz szól hozzá A humanizmusban látja az együttműködés egyetlen lehetséges alapját, mert a humanizmus „egy és oszthatatlan”: a világon egyetlenegy emberiség létezik, amely független az egyének ideológiai, faji, nemi, nemzeti hovatarozásától. A humanizmusnak két célja van: egyrészt „emberszabású”, sokoldalú képességekkel rendelkező egyének kifejlesztése, másrészt pedig emberi, emberhez méltó kapcsolatok kialakítása a társadalom tagjai között. A történelem folyamán persze többször megváltozott a humanizmus tartalma, értelmezése, az említett két elem közötti erőviszony.

A cikkíró fejtegetése szerint a kereszténység kialakulása annak idején új humanizmus előretörését is jelentette, a keresztény felebaráti szeretet hittétele bizonyos szempontból haladó volt, azonban a kereszténység nem tudta megvalósítani humanista elképzeléseit: a kereszténység története nem a felebaráti szeretet története, hiszen a vallás értékeit végül is antihumanista célokra, az uralkodó osztályok érdekében használták fel. A marxizmus nem tagadta meg a múlt reális humanista eszményképeit, hanem továbbfejlesztette őket: elméleti felebaráti szeretet helyett magasabbrendű, tevékeny, gyökeréig emberi szolidaritást hirdet. A népi hatalom a biztosíték arra, hogy az emberiség történetében először nem emberellenes célokra használják fel a humanista jelszavakat. A humanizmus természetesen nemcsak lelkesítő, szép eszmény, hanem kemény feladat is volt mindig, küzdelem; a szocialista-kommunista társadalmi rendszert kivéve minden más rendszer akadályokat gördít a humanizmus két eleme közötti összhang elé, magának a humanizmusnak az előretörése elé. Még az örök emberi természetből fakadó „antihumanista korlátok” (betegség, előregedés, halál) is más-más képet mutatnak különféle társadalmi rendszerekben.

Roter arra hivatkozik, hogy a humanizmus, mivel a társadalom vele szemben kifejtett ellenállását igyekszik gyöngíteni, a fennálló társadalmi rendszer kritikája is. Ezért sem hanyagolható el az a humanista tartás, amelyet a vallás az em-

bertelen és emberellenes kapitalista társadalom tagjainak adhat, főleg abban az esetben, ha az egyház a ködös felebaráti szeretet helyett végre tevékeny, konkrét humanizmust hirdet. A marxisták és a hívők összefogásának csak ilyen humanizmus lehet az alapja, különben lehetetlen a tartós együttműködés, bármilyen szükségszerű volna is. Korunkban egy ország, egy földrész emberellenes tendenciáinak hatása már nemcsak egy ország, egy földrész területére szorítkozik: az egész emberiség megsemmisül az atomháború veszélyével fenyegető vietnami háborút, a dollármilliárdokat elnyelő fegyverkezési hajszát, a gazdaságilag elnyomott országok létezését, a kommercializálódást, a gyarmattartást, a tőke uralmát a föld egy részén.

A „pesszimista“ Antonioni

(*Young/Jeune Cinema & Theatre*, 1969. 4.)

„Az amerikai fiatalok lázadása nem olyan felületes, mint például az angoloké, amely csupán külsőséges jelekben nyilvánul meg, mondjuk az öltözékekben. Amerikában ez sokkal mélyebben gyökerezik, érinti és megváltoztatja az összes társadalmi rétegeket. Az idősebbek és a fiatalok között fennálló, alapvető és bonyolult, áthidalhatatlan ellentéteket tükrözi...“ A *Vörös sivatag* és a *Nagyítás* világhírű rendezője, Michelangelo Antonioni szájából hangzottak el ezek a szavak, amikor a Nemzetközi Diákszövetség Prágában megjelenő lapjának egyik munkatársa, Martin Broz, legújabb filmjéről beszélgetett vele.

Hogyan látja Antonioni a mai amerikai fiatalokat? Új filmjében egy fiatal titkárs és egy hippi jelenik meg, s a társadalmi élet különböző helyzeteiben tanúsított magatartásuk révén nyújt át-fogott képet a mai amerikai életéről. „A *Zabriskie Point*-ban az ember felszabadulásának valamilyen lehetőségét keresem — vallja a film rendezője —, a szó bensőséges értelmében. Jól körvonalazott egyének álmodozó, személyes története lesz. Körülöttük ott lesznek a hegyek, a sivatag, a házak, a kaktuszfák, s ugyanakkor gettók, szenvedő és lázadó emberek is, olyanok, akik megértették a lázadás szükségességét, de nincs meg bennük a kellő erő hozzá. Persze azt is bemutatom, hogy ezért ki a felelős...“

Antonioni ezután hosszú fejtegetésben vázolja az amerikai egyetemi ifjúság vi-

szonyulását az ország legegésőbb kérdéséhez. A fiatalok mozgalmának erejét és eredményességét — szerinte — két dolog gátolja: egyrészt az, hogy az egyetemek nagy többsége gazdasági függőviszonyban van bizonyos állami vagy katonai intézetekkel; másrészt pedig a fiatalok egyetemi tanulmányaik elvégzése után rendes polgárokként beilleszkednek a „jóléti társadalomba“, „elfelejtik“ diákeveik harcait, eszményeit, úgyszólván háttérbe fordítanak hajdani célkitűzéseiknek. Ez nagyon veszélyessé válhat egy olyan társadalomban, ahol az erőszak állandóan növekvő jelei mutatkoznak.

„Csak forradalmi úton következhet be változás. De fegyveres forradalomra nem lehet ma gondolni. Félek az erőszaktól, ez nem lehet a forradalom egyetlen eszköze...“ — mondja Antonioni, s a haladó eszmék egyre szélesebb körű, világméretű elterjedésével kapcsolatban leszögezi: „Valóban, ez lehetne a harc mai lehetséges formája... De nem vagyok optimista...“

Amint a nyilatkozatból kiderül, a *Zabriskie Point* című film forgatásának időszaka valószínűleg úgy szerepel majd Antonioni életrajzában, mint egy új világrész szellemi-politikai felfedezésének a kora. Vagy rövidebben fogalmazva: keserű amerikai tapasztalat...

Egy író-szerkesztő tapasztalatai

(*Jelenkor*, 1970. 2.)

A 13. évfolyamánál tartó pécsi irodalmi folyóirat az utóbbi években egyre inkább kilépett a helyi érdeklődés szférájából, igényes, érdekes közleményeivel magára vonta a figyelmet, számon tartandó fórummá vált a magyarországi irodalmi életben. Ebben jelentős szerepe volt Tüskés Tibornak, az irodalomtanárnak, esszéírónak, kritikusnak, aki 1959 és 1964 között a folyóirat főszerkesztője volt. Amint az ismert fiatal prózaíró, Bertha Bulcsú interjújából kiderül (*Interjú Tüskés Tiborral*), Tüskés változatlanul Pécsot tekinti otthonának, jelenlegi munkája szerzői is ehhez a városhoz kötik. (Szerkeszti a Jelenkor Magvető könyvsorozatát, *A pécsi irodalom kistüskére* címmel a helyi irodalomtörténeti emlékeket gyűjti össze, és közli a folyóiratban, éppen ebben a számban például, a Babits-emlékeket.)

Emberi-írói-szerkesztői tapasztalatairól őszintén vall az interjú készítőjének. A legfontosabbakról: „Irodalmunk tele van előítéletekkel. Ilyen az is, hogy urbánus

és népi... Akárhogy berzenkedünk ellene, akárcsak hipotetikusan, tudomásul kell venni a magatartás jelenlétét, nemcsak visszamenőleg irodalmunkban, hanem a jelenben is... Származásom, nevelésem, műveltségem: városi, ha tesszük: polgári, értelmiségi, humanista. Eszméim és eszményeim, indulataim és érzéseim viszont oda húznak, ahol az úgynevezett népi írók álltak és állnak. Hogyan lehet ez? Talán érik már csírájában az a magatartás, amely nem egymást kizáró fogalmaknak tartja a városi-humanista műveltséget és a népi-forradalmár indulatot?“

Nem kevésbé figyelemre méltó az író-szerkesztő-tanár hármasság munkakör összehangolásáról, összefonódásáról tett megjegyzése: „Kezdetben volt a kódexet író szerzetes író: Anonymus. A török harcok kora hozta a katona író: Zrínyi, Balassi. A reformáció korában megszűletett a prédikátor író. A XIX. század elején a jogi pályáról startoltak az írók: Kölcsey, Vörösmarty. Volt, akit a színeszet kísértett meg: Petőfi, Arany, Vajda. A huszadik században belép a tanár-író típusa: Babits, Kosztolányi, Juhász, Tóth Árpád, meddig soroljam? Mi lehet bennük a közös? Németh László szavával válaszolnék: a vállalkozás. Az ügy maga mindig fontosabb, mint az elérhető cél. A feladat jobban ösztönöz, mint a remélhető siker. Az írás: magatartás, cselekedet...“

Végül érdemes idéznünk, amit a *Jelenkor* szerkesztőjeként, munkatársaként mint az irodalmi folyóiratról kialakított véleményt fogalmaz meg Tüskés: „Az irodalmi folyóirat »hagyományos« formája alighanem átalakításra szorul. Egy-egy problémát, társadalmi vagy világnézeti kérdést sokoldalúan megvilágító különszámoknak lesz jövője. Az olvasmány átköltözik a könyvtestekbe, a folyóirat az eszmélkedés, a nyílt véleménymondás, a dialógus fóruma lesz. Persze, ennek is van hagyománya nálunk. A *Tanú*, a *Válasz*...“

Xenopol, a kultúra és civilizáció teoretikusa

(Románia iiterarű, 1970. 9.)

A nagy román tudós és gondolkodó halálának 50. évfordulója alkalmából V. Vetiřanu cikke számba veszi Xenopol sokoldalú tevékenységét, és kitér egy olyan, egész gondolkodására jellemző területre, amelyet eddig alig tanulmányoztak: a

kultúráról és civilizációról szóló elméletére. Xenopol kultúra-elméletének megértéséhez a kulcsot történelemfilozófiai szemlélete adja. Köztudomású, hogy a kortárs történelemtudományban uralkodó fejlődés- és okság-elv kritikai vizsgálatából kiindulva, Xenopol eredeti szempontokhoz jutott el a történelmi jelenségekben érvényesülő folyamatosság és ismétlődés tényét illetően. Jóllehet Xenopol nem vállalkozott korszakalkotó feladatra a történelemtudományban, történelemfilozófiai munkássága mégis kiemelkedő.

A kiforrott Xenopol történelemszemlélete sokat merített fiatalkori kultúra-elméleti vizsgálódásaiból. Olyan életkorban, amikor mások alig alkotnak maguknak a világról filozófiai képet, Xenopol felvázolta és kidolgozta egyéni elméletét a kultúráról és civilizációról. Kiinduló megállapítása az, hogy a haladás, az emberi lét lényegi sajátossága — nem fogható fel másképp, csakis szoros összefüggésben a kulturális jelenségekkel. Abból a tényből, hogy a külvilág meghatározott viselkedésekre és válaszokra készítet, Xenopol az emberiség szüntelen haladásának következtetését vonta le, és úgy vélte, hogy ez a haladás a végtelen felé tart.

A cikk ismerteti Xenopol nézetét a nemzeti és a kulturális összefüggéséről. E kérdés kapcsán a történész mindennek előtt azt hangsúlyozta, hogy bármely kultúra meghatározó alkotóelemei az adott nemzet saját tevényéből sarjadnak. Valamely kultúra kialakulásának folyamata nem véletlen, hanem valóságos összetevőként épül bele a nép társadalmi és nemzeti életének szférájába. A civilizáció létrejötte, jellege kialakulásának számos oka van — vallotta Xenopol —, s ezeket az okokat ő maga a nemzeti kultúrában vélte felfedezni. A kultúra alakulását megszabó tényezőket Xenopol a nyelvben, a jogban, az erkölcsben, az irodalomban, a nemzeti hagyományokban és a művészetekben találta meg. Szerinte a nemzeti és a kulturális belső összefüggése csak akkor érthető meg, ha szem előtt tartjuk a történetiséget. Xenopol megértette a kultúrák közötti állandó kommunikáció jelentőségét. A nemzeti kultúra — szerinte — a népek létközegét alkotja és táplálja, de ugyanakkor elősegíti magát az egyetemes haladást.

A cikk szerint Xenopolt úgy tekinthetjük, mint a hazai kultúrfilozófia egyik előfutárát. Művei tartalmazzák a kultúra nemzeti sajátosságáról vallott ama felfogásnak a csírát, amely később Lucian Blaga kultúrfilozófiájában teljeseedik ki.